

ЕКОНОМІКО-СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА КАТЕГОРІЇ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ В РАКУРСІ ПРОБЛЕМ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 330.14.01

Хохлов М. П.
Єфремов С. Л.

Розглянуто економіко-соціальну структуру категорії основного капіталу, яка в умовах ринкової економіки відображає їх натуральну, вартісну і соціальну форми. Наведено головні напрямки розвитку основного капіталу в процесі становлення цілісної національної економіки. Визначено, що подоланню глибокого занепаду технічного стану, у якому опинилась національна економіка в останні десятиріччя, сприятиме всебічний комплексний розвиток основного капіталу.

Ключові слова: основний капітал, національна економіка, матеріально-технічна база, вартість основного капіталу, соціально-економічна форма капіталу.

.....

ЭКОНОМИКО-СОЦИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА КАТЕГОРИИ ОСНОВНОГО КАПИТАЛА В РАКУРСЕ ПРОБЛЕМ СТАНОВЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

УДК 330.14.01

Хохлов Н. П.
Єфремов С. Л.

Рассмотрена экономико-социальная структура категории основного капитала, которая в условиях рыночной экономики отображает их натуральную, стоимостную и социальную формы. Наведены главные направления развития основного капитала в процессе становления целостной национальной экономики. Определено, что преодолению глубокого упадка технического состояния, в котором оказалась национальная экономика в последние десятилетия, будет способствовать всестороннее комплексное развитие основного капитала.

Ключевые слова: основной капитал, национальная экономика, материально-техническая база, стоимость основного капитала, социально-экономическая форма капитала.

.....

ECONOMIC AND SOCIAL STRUCTURE OF THE FIXED CAPITAL CATEGORY FROM PERSPECTIVE OF PROBLEMS OF CREATION OF NATIONAL ECONOMY

UDC 330.14.01

Khokhlov N. P.
Yefremov S. L.

The economical and social structure of category of the fixed capital, which in the conditions of market economy represents their natural, cost and social forms, is considered. It allows defining main directions of development of the fixed capital in the process of creation of integral national economy. Developing a comprehensive integrated capital will facilitate overcoming the deep decline of the technical condition, which the national economy encountered in recent decades.

Key words: fixed capital, national economy, material and technical base, cost of fixed capital, socio-economic form of capital.

Нагальним завданням становлення національної економіки України як сучасного високорозвинутого індустріального господарства є відновлення усталеного суспільного виробничого процесу. Це потребує, в першу чергу, кардинального посилення уваги до розвитку основного капіталу задля відновлення засобів виробництва, що обумовлюють рівень технічного оснащення виробництва, озброєність праці в національній економіці.

Гостроту проблеми посилює несприятлива тенденція занепаду галузей промисловості щодо виробництва засобів виготовлення, що відбувся в Україні за останні десятиріччя. У розвинутих країнах традиційно підтримується розвиток виготовлення засобів виробництва: у Німеччині на продукцію машинобудування припадає 53,6 % обсягу промислової продукції, у Японії — 51,5 %, у Великобританії — 39,6 %, в Італії — 36,4 %, а в Китаї — 35,2 %. В Україні частка продукції машинобудування та металообробки у валовій продукції промисловості знизилася з 30,5 % у 1990 році до сучасних 10,9 % [1]. Це знаходиться у прямому зв'язку з рівнем і динамікою суспільної продуктивності праці. Згідно з прийнятими в міжнародній практиці розрахунками, в Україні ВВП на душу населення у 2010 році дорівнював 6 300 дол., в Німеччині він сягав 34 100 дол., у Франції — 32 600 дол., у Японії — 32 500 дол., у Великобританії — 34 800 дол., в Італії — 29 900 дол. Китай з мізерних 258 дол. на душу населення у 1987 році підняв цей показник до 6 600 дол. [2, р. 762–845].

Економіка України знаходиться в такому стані, коли відновлення основного капіталу на основі комплексної модернізації виробництва набуло життєво важливого значення для подолання відставання від розвинутих країн і закріплення у глобальному просторі на позиціях суверенної самодостатньої держави. У виступі із щорічним посланням до Верховної Ради України Президент України Віктор Янукович наголосив, що вибір на модернізацію країни є незворотним. Він зазначив: "Відтак, першочерговим пріоритетом для України у середньостроковій перспективі є прискорення інноваційного розвитку, технічне та технологічне оновлення виробничих потужностей, розвиток виробництв 5-го та 6-го технологічних укладів" [3].

У процесі освоєння ринкового механізму господарювання це вимагає поглибленої теоретичної розробки проблеми відтворення основного капіталу національної економіки, його сучасного змісту, закономірностей та економічних і соціальних наслідків його руху. Недостатнім є частковий підхід до категорії основного капіталу, з'ясування її сутності, змісту з позицій конкретної економіки, бухгалтерського обліку, статистики, аудиту тощо. Рух основного капіталу як одного з двох важливіших факторів виробництва охоплює всі сторони суспільного виробництва у масштабах національної економіки, здійснює вплив, який має глибокі довгострокові не тільки економічні, але й соціальні наслідки.

Питанням теорій капіталу приділяли значну увагу вчені різних галузей. Їх погляди та пропозиції стосовно визначення капіталу, сформовані протягом багатьох століть, настільки різноманітні, наскільки складною є категорія капіталу. Значний внесок у формування теорії капіталу на різних історичних етапах здійснили зарубіжні автори: Е. Бем-Баверк, М. Блауг, Д. Рікардо, А. Сміт, Ж. Сімонді, К. Маркс, І. Фішер, А. Маршал, А. Пігу, Дж. Кларк, Дж. М. Кейнс, Й. Шумпетер, Дж. Р. Хікс, Дж. Робінсон, К. Р. Макконел і С. Л. Брю, П. Самуельсон і В. Нордхаус, а також українські, білоруські та російські вчені: Агапова І. І., Бартенев С. О., Каменецький В. О., Маздоров В. О., Мазурок П. П., Малюга Н. М., Потапова І. С., Соколов Я. В., Циганков К. Ю., Юхименко П. І. та ін.

Мета статті полягає у визначенні внутрішньої змістовної структури категорії основного капіталу, що дозволяє більш повно охопити напрями розвитку засобів праці у процесі становлення національної економіки. Насамперед, слід зробити декілька попередніх зауважень щодо різних підходів до категорії основного капіталу і більш чітко визначити позицію авторів.

По-перше, слід визначити, що перехідний неусталений стан економіки відображається на категорійному апараті, який також знаходиться у перехідному стані. Поряд з основним капіталом у господарській практиці, в наукових публікаціях, офіційних документах, стандартах і формах бухгалтерського обліку, статистики, податкової діяльності для характеристики засобів праці використовуються категорії основних фондів, основних засобів, основних коштів тощо.

По-друге, навіть у підручниках з економіки і організації виробництва (наприклад, [4, с. 48]) як категорії основного капіталу виступають необоротні активи підприємств, які згідно зі стандартами бухгалтерського обліку включають нематеріальні активи, невиробничі фонди, вартість авторських прав, ліцензій, патентів тощо.

Не заперечуючи підходи інших авторів, які, виходячи із конкретних завдань досліджень, під своїм кутом зору висвітлюють багатоаспектну категорію основного капіталу, обумовимо підхід до цієї категорії як до категорії виробничого процесу, де розгортаються і проявляються його важливіші властивості як засобу підвищення продуктивності праці, економічного і соціального прогресу.

Згідно із найбільш прийнятним визначенням основний капітал є частиною виробничого капіталу, яка протягом тривалого часу бере участь у виробничому процесі, зберігаючи свою натуральну форму, та переносить свою вартість на продукт, що виготовляється поступово, частинами у мірі зносу.

У натуральній формі основний капітал — це засоби праці, тобто машини, устаткування, транспортні засоби, інструменти, а також будівлі, споруди, передатні пристрої тощо. До основних засобів відноситься земля як місце і фактор виробництва.

Це визначення виділяє сутнісні характеристики основного капіталу, виокремлює його з інших складових виробничого капіталу, є достатнім для повсякденної практики. Однак воно приховує важливі змістовні аспекти цієї категорії, без урахування яких неможливо вирішення завдань стратегічного розвитку національної економіки на основі технічного прогресу.

Для створення цілісної самодостатньої національної економіки, яка ефективно функціонує у процесі

усталеного відтворення суспільного виробництва, слід мати на увазі, що в цьому процесі відтворюються не тільки людські і речові фактори виробництва, але й специфічні соціальні умови. Рух людських і речових факторів не відбувається у деякому соціальному вакуумі: у процесі функціонування вони набувають певних суспільних форм. Так, в умовах ринкової капіталістичної економіки засоби праці набувають суспільної форми основного капіталу. На це важливе в методологічному сенсі положення звертає увагу К. Маркс: "Засоби праці, по-перше, тільки у тому випадку становлять основний капітал, якщо процес виробництва є взагалі капіталістичним процесом виробництва, а тому і засоби виробництва є взагалі капіталом, тобто володіють економічною визначеністю, суспільним характером капіталу, і, по-друге, вони є основним капіталом лише в тому випадку, якщо вони переносять свою вартість на продукт особливим способом. Якщо цього немає, то вони залишаються засобами праці, але не стають основним капіталом" [5, с. 254]. Таким чином, суспільна форма поряд із способом обороту вартості утворює важливу змістовну ознаку категорії основного капіталу. Це дозволяє уникнути розповсюдженої помилки, коли будь-який засіб виробництва, наприклад лопата в домашньому господарстві, або предмет довгострокового індивідуального споживання, наприклад пральна машина, холодильник, наділяються якостями основного капіталу. Великою похибкою є думка, що накопичення деякими верствами населення речей у вигляді розкішних будинків, дач, сучасної побутової техніки, легкових автомобілів тощо є озброєнням національної економіки основним капіталом. Накопичення основного капіталу — це проблема, вирішення якої знаходиться в інших координатах, коли домінує виробничий, а не споживацький інтерес.

Специфічною особливістю основного капіталу є те, що у процесі господарського обігу в ринковій економіці засоби праці у натуральній формі залишаються у сфері виробництва, а обертається їх вартість, яка особливим способом переноситься на продукт. Рух вартості основного капіталу створює фінансові джерела для його відтворення і має першочергове значення для розвитку матеріально-технічної бази національної економіки. Без фінансового забезпечення, як свідчить практика всіх років перебудови, основний капітал приречений на відтворення в неповноцінному вигляді. Не випадково в економічній теорії і практиці господарювання вартісний аспект руху основного капіталу (амортизаційна політика, ціноутворення у виробництві засобів праці, оцінка вартості об'єктів тощо) знаходиться на першому плані.

Слід також звернути увагу на те, що суспільна форма основного капіталу породжує цілу низку соціально-економічних відносин, що відображають місце людини у виробничому процесі. В першу чергу, вони обумовлені відносинами власності, які розгортаються у складну систему економічних інтересів, відповідний механізм господарювання, розподілу та споживання сукупного продукту тощо. Цей аспект основного капіталу висвітлює соціальні наслідки технічного прогресу: чи спрямований він у людинорозмірному напрямі, слугує зростанню інтелектуального і духовного потенціалу нації або здійснюється на користь вузького прошарку населення. В умовах глобалізації економіки, швидкого і всеохоплюючого розповсюдження інформації, високої мобільності людських ресурсів соціальні проблеми набувають, як свідчать сучасні події як у розвинутих, так і у менш розвинутих країнах, неабиякої гостроти.

Таким чином, сутність і змістовні аспекти категорії основного капіталу відображає складна структура категорії, яка вміщує три головні складові. Перші дві обумовлені суспільною формою засобів праці в умовах ринкової капіталістичної економіки:

вартість засобів праці, яка обертається у процесі відтворення особливим способом;

суспільна форма капіталу, яка наділяє засоби праці функціями капіталу з усіма соціальними наслідками їх функціонування.

Третя складова — це натуральна, речова форма засобів праці, що озброює людину і слугує найважливішим фактором зростання продуктивності праці.

У ракурсі становлення і розвитку національної економіки як цілісного самодостатнього господарства рельєфно визначаються актуальні напрями розгортання змістовних складових категорії основного капіталу як технічного базису суспільного виробництва.

Речова складова — відбудова цілісної розвинутої структури основного капіталу національної економіки на основі її комплексної модернізації, а саме: відновлення машинобудування та інших галузей з виробництва засобів праці; ліквідація нерівномірності у технічному оснащенні галузей національної економіки; вихід на рівень технологічних укладів, що відповідають сучасним досягненням науки і практики їх застосування.

Вартісна складова — фінансове забезпечення відтворення основного капіталу на визначеному вище технічному рівні, а саме: достовірна оцінка засобів праці, гнучка амортизаційна політика, забезпечення фінансових джерел нововведень, ціноутворення на засоби праці, що стимулює нововведення і сприяє впровадженню їх у виробництво.

Суспільна форма капіталу — використання стимулів удосконалення технічної бази виробництва, що притаманні конкурентному середовищу, яке породжується суперництвом приватних інтересів господарюючих суб'єктів, з урахуванням у той же час загальнонаціональних інтересів, які полягають у налагодженні умов для нормальної життєдіяльності населення завдяки впровадженню усталеного економічного порядку під впливом науково-технічного прогресу, запобіганню гострих соціальних конфліктів.

Україна рішуче стала на шлях інтеграції у глобальний економічний простір, у якому прагне посісти гідне місце серед розвинутих країн. Це покладає обов'язок активної участі країни у трансформації світової системи, що змінюється під тиском нових обставин і викликів. Президент Американської національної академії інжинірингу Вест Ч. М. на основі досліджень приходиться до висновку: "Ці трансформації обумовлені базовими змінами в науці, які підтримуються технологіями, масштабами і важливістю таких глобальних викликів, як проблеми харчування, води, енергії, охорони здоров'я, кліматичних змін, безпеки" [6, р. 62]. Вочевидь на існуючій морально застарілій і фізично зношеній технічній базі виробництва національна економіка України буде неспроможною пліч-о-пліч з країнами-лідерами виконувати функції глобального переустрою світу. Всебічний розвиток основного капіталу, виведення

його на сучасний технологічний рівень набуває не тільки економічного, але й політичного значення для становлення самодостатньої національної економіки як повноправного суб'єкта на міжнародній арені.

Таким чином, інтеграція національної економіки у глобальний економічний простір потребує докорінної перебудови технічної бази виробництва з урахуванням сучасних технологічних досягнень. Подоланню глибокого занепаду технічного стану, в якому опинилась національна економіка в останні десятиріччя, сприятиме всебічний комплексний розвиток основного капіталу. Дослідження структури категорії основного капіталу виявляє три взаємопов'язані напрями його комплексного розвитку в національній економіці: засоби праці в їх натуральній формі як технічного фактора виробництва, що відповідає рівню сучасних технологій; удосконалення обороту вартості засобів праці для забезпечення джерел фінансування їх розширеного відтворення; позитивне використання суспільної форми капіталу для посилення мотивації відтворення на ринкових засадах технічної бази національної економіки на високому технологічному рівні із запобіганням негативних соціальних наслідків.

Практика останніх десятиріч явно свідчить, що господарський механізм ліберальної економіки, "вільний" ринок не має змоги вирішити сукупність означених проблем розвитку основного капіталу як цілісної матеріально-технічної бази національної економіки. Негативний вітчизняний досвід послаблення державного впливу на формування матеріально-технічної бази національної економіки, як і широко розповсюджений за кордоном позитивний досвід передових країн щодо активної державної підтримки науково-технічного прогресу, свідчать про необхідність розробки і впровадження економічної політики держави, що містить програми комплексного розвитку основного капіталу національної економіки у його повному соціально-економічному змісті.

Література: 1. Обсяги реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua. 2. The World Almanac and Book of Facts 2011. — New York : World Almanac Books, 2011. — 1008 p. 3. Виступ Президента України Віктора Януковича із щорічним посланням до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.president.gov.ua. 4. Економіка і організація виробництва : підручник / за ред. В. Г. Герасимчука, А. Е. Розенплентера. — К. : Знання, 2007. — 678 с. 5. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 2. Кн. 2 : Процесс обращения капитала / Маркс К. ; пер. И. И. Скворцова-Степанова ; под ред. Ф. Энгельса. — М. : Политиздат, 1978. — 648 с. 6. Vest Ch. M. Technological Innovation in the 21st Century, In: University Research for Innovation / ed. by Weber L. E., Duderstadt J. J. — London : Economica, 2010. — 358 p.

References: 1. Obsiagy realizovanoi promyslovoi produktsii (robit, posluh) [Electronic resource]. — Access mode : www.ukrstat.gov.ua. 2. The World Almanac and Book of Facts 2011. — New York : World Almanac Books, 2011. — 1008 p. 3. Vystup Prezydenta Ukrainy Viktora Yanukovycha iz shchorichnym poslanniam do Verkhovnoi Rady Ukrainu [Electronic resource]. — Access mode : www.president.gov.ua. 4. Ekonomika i orhanizatsiya vyrobnytstva : pidruchnyk / za red. V. H. Herasymchuka, A. E. Rozenplentera. — K. : Znannia, 2007. — 678 p. 5. Marks K. Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii. Vol. 2. Kn. 2 : Protseess obrashcheniya kapitala / Marks K. ; per. I. I. Skvortsova-Stepanova ; pod red. F. Engelsa. — M. : Politizdat, 1978. — 648 p. 6. Vest Ch. M. Technological Innovation in the 21st Century, In: University Research for Innovation / ed. by Weber L. E., Duderstadt J. J. — London : Economica, 2010 — 358 p.

Інформація про авторів

Хохлов Микола Пантелеймонович – докт. екон. наук, професор кафедри економіки і оцінки майна підприємства Харківського національного економічного університету (61166, м. Харків, пр. Леніна, 9а).

Єфремов Сергій Леонідович – викладач кафедри економіки і оцінки майна підприємства Харківського національного економічного університету (61166, м. Харків, пр. Леніна, 9а).

Информация об авторах

Хохлов Николай Пантелеймонович – докт. экон. наук, профессор кафедры экономики и оценки имущества предприятия Харьковского национального экономического университета (61166, г. Харьков, пр. Ленина, 9а).

Ефремов Сергей Леонидович – преподаватель кафедры экономики и оценки имущества предприятия Харьковского национального экономического университета (61166, г. Харьков, пр. Ленина, 9а).

Information about the authors

Khokhlov Nikolai Panteleymonovich – Doctor of Sciences in Economics, professor of Economy and Evaluation of Property Businesses department at Kharkiv National University of Economics (Lenina ave., 9a, Kharkiv, 61166).

Yefremov Sergey Leonidovich – lecturer of Economy and Evaluation of Property Businesses department at Kharkiv National University of Economics (Lenina ave., 9a, Kharkiv, 61166).

Рецензент
докт. екон. наук,
доцент Попов О. Є.

Стаття надійшла до ред.
05.12.2011 р.

